EVOLUŢIA LIMBII ÎN VIZIUNEA LUI EUGENIU COŞERIU

ANATOL CIOBANU[*]

Se ştie că Eugeniu Coşeriu a dezvoltat mai multe idei despre limbă expuse anterior de Aristotel (sec. IV) şi de W. von Humboldt (1767–1835). Una dintre aceste idei este că *limba* nu este *ergon* (produs al unei activităţi, lucru făcut), ci *energeia* (actul creator, anterior propriei sale *dynamis*, adică facultăţii de a realiza o activitate). Limba nu este un produs, *ergon*, căci *ergon* este o abstracţie, care se conţine în dicţionar, în gramatică. Limba se extrage din vorbire, din text, adică deducem limba din activitate, din *energeia*, din *saber idiomatico* (Coşeriu 1996: 66). În această ordine de idei, pare corect să spunem: *Nihil est in lingua, quod non fuerit prius in oratione.*

Marele nostru lingvist subliniază că „schimbarea lingvistică nu este altceva decât creativitatea, care se obiectivează istoric şi devine istorie, «ştiinţă», devine tradiţie". Prin urmare, „schimbarea lingvistică nu este decât naşterea limbii, obiectivarea limbii prin vorbire". „Privită aşa, dimpotrivă, schimbarea este neschimbare, este solidificarea, fixarea limbii" (Coşeriu 1996: 66). Şi, mai departe: „Limba nu se schimbă ca un obiect exterior, ci este mereu înlocuită în anumite secţiuni ale ei şi, chiar atunci când se reface, *pare că nu s-a schimbat*, că se reface exact cum a fost mai înainte" [subl.n.]. E. Coşeriu afirmă astfel că „aşa se formează *tradiţiile*, care trăiesc, sunt mereu făcute şi refăcute, reluate, păstrate şi în acelaşi timp duse înainte de reprezentanţii lor, adică de vorbitori" (Coşeriu 1996: 67).

În lume totul evoluează, şi oamenii în acelaşi rând. Poetul latin Ovidius Naso, în poemul epic *Metamorfozele*, şi-a exprimat opinia că „toate se schimbă", de unde mai târziu s-a spus: *Omnia mutantur et nos mutamur in illis*. „Toate se schimbă şi noi ne schimbăm împreună cu ele". Acceptând această idee, lingvistul german August Schleicher (1821–1868) compara limba naturală cu un organism viu, care, după cum se ştie, de asemenea evoluează. E necesar totuşi să subliniem că limba se aseamănă, dar şi se deosebeşte, în mod

[*] Universitatea de Stat, Chişinău, str. A. Mateevici, nr. 60, Republica Moldova.

ALIL, t. LI, 2011, Bucureşti, p. 121–133

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

tranşant, de un organism viu, care, până la urmă, piere, pe când limba, dacă are condiţii favorabile, nu moare, dezvoltându-se, evoluând pe linie ascendentă[1].

Unii lingvişti ruşi menţionează că o limbă naturală (*estestvenîi iazîc*) este „o continuă discontinuitate" sau „o discontinuitate continuă" (Costomarov 1986: 20) şi, mai mult chiar, profesorul O. Trubaciov subliniază că „limba, schimbându-se, rămâne ea însăşi" (Trubaciov 1984: 3). Cunoscutul lingvist italian Bruno Migliorini scria că limba italiană contemporană a evoluat mult faţă de cea din sec. al XIV-lea, dar a rămas italiană (Migliorini 1961).

Bazându-mă pe cele relatate până acum, am ajuns la concluzia că schimbările evolutive într-o limbă naturală pot fi, *grosso modo*, de două feluri: *de adâncime* şi *de suprafaţă*. *Schimbările de adâncime* (sau „refaceri imanente" – în terminologia coşeriană) ajung să atace, să refacă chiar sistemul limbii la o anumită perioadă de dezvoltare a ei.

Se pot atesta limbi naturale care, pe parcursul secolelor, au evoluat până într-atât, încât un vorbitor modern al lor nu mai înţelege textele anterioare. Fără o pregătire filologică specială, un francez contemporan nu poate citi, de exemplu, primul monument de limbă franceză *Les serments des Strasbourg* (a. 842)[2], sau poemul epic anonim *La chanson de Roland* (a. 1100), sau chiar opera lui François Rabelais (*Gargantua et Pantagruel*) (sec. XVI). Abia după relativa centralizare a Franţei, după lansarea Ordonanţei lui Francisc I (a. 1539), peste întreg teritoriul ţării începe să se răspândească limba franceză unică („a regelui", „a palatului"). I se mai spunea *langue du roi*, *langue d'oui*, *limba din jurul Parisului*, *I'Île-de-France*. Odată cu instalarea monarhiei absolute de către Ludovic al XIII-lea, tutelat de cardinalul Richelieu, care fondează l'Academie Française (1635), încep să se macine lent dialectele: *picard*, *wallon*, *lorrain*, *orléanais*, *normand*, constituindu-se nişte norme relativ unice pentru limba scrisă franceză.

Situaţii similare sunt atestate şi în alte limbi. De exemplu, este bine cunoscut decalajul profund între limba greacă veche (sau Elena) şi limba greacă de astăzi, literară sau vorbită. Este notabil că, şi la ora actuală, greaca vorbită (*in concreto*) diferă uneori destul de mult de greaca scrisă (*in abstractio*).

O istorie *sui-generis* ne-o oferă limba turcă. Un cercetător francez, Louis Bazin, observă că limba turcă scrisă medievală prezenta de fapt „un jargon macaronic turco-arabo-persan" (Bazin 1966). Lingvistul ieşean Dragoş Moldovanu, în monografia *Dimitrie Cantemir. Între Orient şi Occident* (Moldovanu 1997: 21 sqq.), scrie că turca era strivită de prestigiul arabei (limba religiei, ştiinţei, a jurisdicţiei etc. în Orientul musulman). Limba turcă a suportat o invazie extraordinară a elementelor persane, arabe în vocabular. Astfel, într-o propoziţie, din 10 cuvinte, deseori numai unul era turc, mai ales desinenţele şi verbele auxiliare. Dragoş Moldovanu constată că documentele Cancelariei Imperiale „erau redactate

[1] Mutatis mutandis, putem spune că ideea aceasta a fost exprimată excelent de M. Eminescu în versurile: „Căci toţi se nasc spre a muri şi mor spre a se naşte" şi „Când unul trece, altul vine/ În astă lume a-l urma,/ Precum când soarele apune/ El şi răsare undeva".

[2] „Pro Deo amur et pro christian poblo et nostro commun salvament, d'ist di in avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo cist meon fradre Karlo...".

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

într-o turcească cu desăvârşire arabizată". Mai rămâneau turceşti doar unele verbe. Mai mult, cercetătorul ieşean vorbeşte chiar de fenomenul diglosiei între limba turcă scrisă actuală şi cea vorbită.

Schimbări evolutive de adâncime s-au produs şi între anumite etape de dezvoltare a limbii ruse. Aşa-numita limba rusă veche (Древнерусский язык) şi limba rusă contemporană se deosebesc în mod radical. Cunoscutul monument de rusă veche din secolul al XII-lea, *Cântec despre oastea lui Igor* (Слово о полку Игореве), provoacă mari dificultăţi cititorului rus contemporan, dacă acesta nu are o pregătire filologică specială. Explicaţia acestui decalaj glotic rezidă tot în factori de ordin politico-administrativ şi geopolitic. Teritoriul Rusiei era fărâmiţat în numeroase cnezate (principate independente) ca Vladimir, Novgorod, Iaroslavi, Tveri, Permi ş.a. Abia în sec. al XVI-lea, cnezii Moscovei Ivan III şi mai ales Ivan IV, supranumit „cel groaznic, teribil" reuşesc să unească, prin forţă armată, principatele ruseşti. În 1547 Ivan cel Groaznic este declarat primul ţar al ruşilor. Din această perioadă începe şi unificarea limbii ruse.

Până acum am făcut o serie de referiri succinte la *schimbările de adâncime* în unele limbi.

După E. Coşeriu, schimbările evolutive în limbă sunt nişte activităţi care au un produs sau care nu au un produs (Coşeriu 1996: 64). Schimbările de profunzime, după cum am constatat, sunt mereu urmate de un „un produs", de pildă: trecerea de la sistemul sintetic al latinei la sistemul analitic în limbile romanice de vest (limba română dispune de un sistem analitico-sintetic), apariţia articolului, dispariţia cazurilor la substantive, înnoirea profundă a vocabularului etc. Un rol important în procesul schimbărilor, în general, în limbă şi în ceea ce priveşte schimbările de adâncime, îl joacă factorii externi, influenţă străină din partea altor limbi, interferenţă lingvistică etc.

În continuare ne vom referi la schimbările evolutive lingvistice, pe care noi le considerăm *de suprafaţă*, în română şi în alte limbi naturale.

Schimbările evolutive *de suprafaţă* nu conduc la diferenţieri pe epoci în cutare sau cutare limbă. De exemplu, limba română scrisă (cu toate cele cinci subdialecte ale ei: muntenesc, moldovenesc, maramureşean, crişean, bănăţean) a manifestat o unitate exemplară graţie muncii de unificare depuse de rapsozi, traducători, cronicari, oameni ai condeiului, preoţi, călugări (de la biserici şi mănăstiri – centre de iradiere spirituală). Pornind de la primul monument scris în limba română, *Scrisoarea lui Neacşu* (a. 1521), şi răsfoind textele apărute (originale sau traduceri) până în secolul al XVIII-lea, vom întâlni forme morfologice şi structuri sintactice ieşite din uzul actual, dar, cu toate acestea, inteligibile pentru vorbitorii de limbă română actuală.

Iată câteva exemple. În textele traduse, ca şi în cele originale din limba română veche, pronumele relativ *care* (< lat. *qualem*) apare acordat în gen şi număr cu elementul regent, spunându-se, de exemplu: *băiatul care, fata care, băieţii cari*. Ba mai mult, pronumele *care* apărea articulat cu articolul definit:

> „Aron Vodă... socoti să se ajungă cu Mihai Vodă, *carele* domnea pe acea vreme Ţara Muntenească" (Ureche 1971: 215).

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

„Istoricii, adică scriitorii de cursul anilor acestor părţi, *carii* pomenescu de descălecatul cel dentăiu a ţării noastre şi Ţării Munteneşti...” (Neculce 1969: 71).
„Fost-au gândul meu, iubite cititorule, să fac letopiseţul Ţării noastre Moldova din descălecatul ei cel dintâi, *carele* au fostu de Traian-împăratul...” (Neculce 1969: 71).

Cu timpul, sistemul limbii române a eliminat, din interior, formele acordate şi articulate (la cazurile nominativ şi acuzativ) ale pronumelui relativ *care*. Şi acest fenomen s-a produs lent, pornind de la uz. Vorbitorii limbii române, ei înşişi, au simţit ca pe un balast aceste forme acordate şi articulate ale pronumelui relativ şi treptat le-au abandonat. De aici putem conchide că nu limba „în sine” evoluează, ci vorbirea purtătorilor ei, gusturile acestora, simţul pragmatic, sentimentul utilităţii/non-utilităţii unor cuvinte, unor forme gramaticale concrete, ce le apar, la un moment dat, ineficiente, inutile sau „imperfecte”.

Un aspect important îl constituie faptul că vorbitorii nu se înţeleg aprioric între ei, nu dezbat asupra unui fenomen de limbă înnoit (sau chiar nou în întregime), ci, pur şi simplu, vorbesc şi, în procesul comunicării, ocolesc sau chiar elimină, acea formă sau altă formă, considerând-o inadecvată. Astfel, ceea ce primează este uzul, vorbirea. E. Coşeriu notează că „limba se adaptează la necesităţile de exprimare ale vorbitorilor şi continuă să funcţioneze ca limbă în măsura în care se adaptează” (Coşeriu 1997: 96).

Aşadar, limba nu face altceva decât se conformează necesităţilor de comunicare ale oamenilor, care, în ultimă instanţă, operează schimbări de limbă. În plan sincronic, avem o stare concretă în limba română: funcţionarea ei perfectă fără acordarea în gen şi număr a pronumelui relativ (*elevul* care, *eleva* care, *elevii* care, *elevele* care). Dar această „stare de limbă” a rezultat din dezvoltarea istorică a idiomului. Diacronia şi sincronia se află într-o relaţie de interdependenţă. Ceea ce ne pare (şi se consideră) astăzi învechit în trecutul nu prea îndepărtat era considerat ca normă şi ceea ce este normativ astăzi în trecut se socotea anormativ. După E. Coşeriu, „O «stare de limbă» în proiecţie sincronică nu este *limba* [subl.a.] însăşi, ci o secţiune transversală în limba în care se continuă istoriceşte. Este ca şi cum cineva, după ce a fotografiat un tren în mişcare, s-ar întreba de ce trenul îşi continuă mersul şi nu stă nemişcat, aşa cum apare în fotografie, sau, şi mai rău, ar confunda trenul cu fotografia” (Coşeriu 1997: 96).

Dacă, imaginar, ne-am transpune în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea şi am fotografia câteva pagini din scrierile timpului, ne-am convinge că, atunci, vorbirea (orală şi scrisă) a românilor era împestriţată cu forme, structuri, lexeme pe care astăzi, fireşte, alte generaţii de vorbitori nu le mai utilizează activ. Iată unele forme temporale şi modale: *au vrut scăpa* (condiţionalul trecut), *să fie fostu* (conjunctivul trecut), *au fost zicând* (potenţialul).

Exemple ilustrative:

(1) „Dispot, fiind italian, *au fostu ştiind* mai multe limbi: frâncéşte, latinéşte, grecéşte şi nemţéşte” (Ureche 1971: 163).

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

(2) „Leşii... pre unii ai noştri *i-au fostu spânzurând* câte doi de păr, că *au fostu umblând* pe acéle vremi părăşi, ca şi nemţii, şi alte batjocuri multe le-*au fostu făcându* de să pomenéşte şi astăzi răotatea lor ce-*au fostu păţindu*" (Ureche 1971: 109).

În exemplele (1) şi (2) avem de a face cu modul prezumtiv, care în limba română actuală se formează din viitorul auxiliarului *a fi* sau din prezentul conjunctivului, devenit invariabil, sau condiţionalului aceluiaşi verb şi din gerunziul verbului de conjugat: *voi fi lucrând, vei fi lucrând* etc.; *eu să fi lucrând, tu să fi lucrând* etc.; *aş fi lucrând, ai fi lucrând* etc. Modul prezumtiv are şi timpul trecut, care, sub aspect structural, se deosebeşte de timpul prezent prin faptul că *gerunziul* din componenţa lui se substituie prin *participiu* (de exemplu: *tu vei fi lucrat*). La M. Eminescu citim: „Optzeci de ani îmi pare/ În lume c-am trăit/ Că sunt bătrân ca iarna/ Că tu vei fi murit". Ion Creangă îşi încheie povestea *Ivan Turbincă* cu o frază în care a combinat în mod reuşit ambele forme temporale de prezumtiv: „Şi aşa a trăit Ivan cel fără de moarte veacuri nenumărate şi poate că şi acum *a* mai *fi trăind*, dacă n-*a fi murit*"[3].

Schimbările de suprafaţă abundă în structura limbii române. De exemplu, în textele vechi observăm că pronumele reflexiv *se* avea aceeaşi formă ca şi marca modului conjunctiv *să*. Se scria: *să să ducă, să să spele, să să închidă* etc.:

„Aron Vodă... gândi, după toată răutatea ce făcuse, *să să curăţească* şi să arăte Ţării că nu este din voia lui ce s-au lucratu..." (Ureche 1971: 215).
„Iară lucrul adevărat *nu să ştie*" (Ureche 1971: 138).
„Duca... s-au rugat vizirului să-l aştepte în 5 zile *să să socotească* şi atunci îi va da răspuns (Neculce 1969: 197).

Aflaţi în faţa unei confuzii evidente de ordin fonetic (de rostire), semantic şi gramatical, vorbitorii de limbă română au găsit o fericită ieşire din impas: *să* – a rămas ca element structural al conjunctivului (*să plec, să fac, să cânt* etc.), iar *se* – formă moştenită direct din limba latină – a continuat să fie pronume reflexiv (*se spală, se îmbracă, se duce* etc.). Dacă verbul e reflexiv, astăzi nu se zice, ca pe vremea cronicarilor, *să să curăţească*, ci *să se cureţe*; nu spunem: *să să socotească*, ci *să se socotească* etc. Aşadar, şi în cazul pronumelui reflexiv *se* este vorba de evoluţia lentă şi latentă a limbii. Am mai spus (vezi *supra*) că schimbările într-o limbă naturală se produc foarte încet, încât vorbitorii, de regulă, aproape că nu le sesizează, fiind siguri că vorbesc aşa cum s-a vorbit, „ca toată lumea" ce cunoaşte idiomul dat.

Recurgem şi la un alt exemplu. În manualele şi în dicţionarele de tot felul, editate în perioada antebelică în România, numeralele 14, 16, 60 se ortografiază în felul următor: *patrusprezece, şasesprezece, şasezeci*. Aşa se scria şi aşa se pronunţa, pentru că aceasta era

[3] În limba română din Basarabia (mai ales în stilurile mai „cântate"), prezumtivul, de regulă, este substituit cu alte structuri ce exprimă un dubiu, o nesiguranţă. De exemplu: *va fi trăind→poate că trăieşte→e posibil că trăieşte→pare că trăieşte* etc. În general, prezumtivul ca, de altfel, şi perfectul simplu sunt împinse spre periferia limbii literare din Republica Moldova.

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

norma literară. În *Dicţionarul etimologico-semantic al limbii române* de Alexandru Resmeriţă (Craiova, 1924) găsim explicaţiile de rigoare: „*patrusprezece numer* compus din *patru-spre-zece*. Număr cuprinzând patru unităţi peste zece”, iar M. Stăureanu, în *Dicţionar român-latin* (Craiova, 1924) aduce o precizare de natură etimologică: „*Şasesprezece* – lat. *sedecim*; *şasezeci* – lat. *sexaginta*”.

E notabil că, în prezent, manualele de limbă română şi dicţionarele de tot felul (ortografice, explicative, bilingve etc.) înregistrează numai formele „corupte” *paisprezece*, *şaisprezece*, *şaizeci*. În acest sens este elocvent faptul că, în *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (2005), formele *patrusprezece*, *şasesprezece* şi *şasezeci* nu figurează deloc. În DEX (1996) se înregistrează numeralele *patrusprezece*, *şasesprezece*, dar cu trimitere la *paisprezece*, *şaisprezece*, iar numeralul *şasezeci* figurează numai cu forma *şaizeci*. Exact aceeaşi situaţie o constatăm şi în *Dicţionarul universal al limbii române* de Lazăr Şăineanu (ediţia din 1998).

Dacă lexicografii sunt oarecum toleranţi faţă de formele vechi corecte ale numeralelor în discuţie, gramaticienii le resping categoric. Astfel, *Gramatica limbii române* (ediţia Academiei) încă în 1966 nota: „Unele dintre numeralele ordinale care exprimă unităţi îşi modifică aspectul fonetic, când se combină cu *zece* sau *zeci* [...]. Astfel, se pronunţă şi se scrie *paisprezece*, *şaisprezece*, *şaizeci*, forme care au fost adoptate de limba literară, în loc de *patruspezece*, *şasesprezece*, *şasezeci*. Această modificare a aspectului fonetic se datoreşte analogiei cu numeralele învecinate (unsprezece, doisprezece, treisprezece), a căror unitate este monosilabică” (GA: 182). Şi mai categorică este afirmaţia Mioarei Avram, care numeşte formele *patrusprezece*, *şasesprezece* şi *şasezeci* „pedante, fiind tolerate cel mult în convorbiri telefonice” (Avram 1997: 131–132). Dimpotrivă, I. Iordan considera că în unele *graiuri actuale* se păstrează formele „întregi” (*patrusprezece*, *şasesprezece*, *şasezeci*), care apar şi în vorbirea literară, când intervine nevoia de a distinge numeralele, de a evita eventuale confuzii, care ar putea avea urmări neplăcute şi de ordin economic (Iordan 1956: 358). Interesant este faptul că filologul şi lexicograful chişinăuean Andrei Crijanovschi, în *Dicţionarul de dificultăţi ale limbii române* (Chişinău, 2001) consideră formele *patrusprezece* şi *şasesprezece* ca variante, iar *şasezeci* – ca neliterară.

Revenind la bazele metodologice ale discuţiei cu privire la evoluţia în limbă, avem de menţionat, cu toată certitudinea, că schimbările produse în cele trei numerale cardinale se datorează nu lingviştilor, ci vorbitorilor limbii române, care, în ultimele decenii, înclină tot mai mult spre formele „reduse” *paisprezece*, *şaisprezece*, *şaizeci*.

Numai vorbitorii din generaţiile mai vechi ţin la forma „corectă” şi pronunţarea „adecvată” a numeralelor în cauză. Oamenii tineri, însă, consideră că e corect şi bine aşa cum spune „toată lumea”, adică *paisprezece*, *şaisprezece*, *şaizeci*. Pe ei nu-i deranjează „trecutul”. În altă ordine de idei, Coşeriu scria: „Vorbitorul este inconştient de schimbare, este convins că realizează mereu aceeaşi limbă, că nu vorbeşte altă limbă şi că el nu face

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

altceva decât să continue tradiţia. Când adoptă ceva nou, adoptă fiindcă aşa «se zice», adică el consideră că asta ţine de limbă deja, că în limbă se zice aşa" (Coşeriu 1996: 87)[4].

Schimbările evolutive de suprafaţă în limba română nu au condus la ridicarea unor impedimente de comunicare în spaţiul naţional, cu toate că pe acest teritoriu naţional se mai păstrează cele cinci dialecte (muntenesc, moldovenesc, crişean, maramureşean şi bănăţean).

De la *Liturghierul* Călugărului Macarie (1508), la *Scrisoarea lui Neacşu* sau traducerile efectuate de Diaconul Coresi (mijlocul sec. al XVI-lea), la *Palia de la Orăştie* – traducerea *Vechiului Testament* efectuată de Şerban, fiul lui Coresi sau la Noul Testament, tradus de mitropolitul Simion Ştefan (1648), la *Cazania lui Varlaam – Cartea românească de învăţătură*... (1643), *Psaltirea în versuri* (1673) a celui dintâi poet al românilor – mitropolitul Dosoftei – şi până la cronicarii noştri putem constata o unitate de necrezut a limbii române.

Şi aceasta pentru că toţi cei ce ţineau pana în mână (cărturari vechi, traducători, logofeţi, feţele bisericeşti) se osteneau să selecteze din graiul poporului elementele cele mai sonore, mai clare, mai cunoscute românilor atât la nivel lexical, cât şi la nivel gramatical. Şi în felul acesta reuşeau să scrie „aşea cum să înţeleagă toţi" (Simion Ştefan), „aşa cum să înţeleagă hiecine" (Varlaam).

În planul unităţii glotice şi etnice a poporului român o contribuţie incomensurabilă a adus-o *biserica ortodoxă*. M. Eminescu scria că „biserica – maica spirituală a neamului românesc a născut unitatea limbii şi unitatea etnică a poporului. Biserica a făcut ca limba noastră să fie aceeaşi, una şi nedespărţită în palat, în colibă şi în toată românimea despre cultură şi artă" (Eminescu 1970: 218)[5]. În limba rusă, de exemplu, aproximativ până în sec.

[4] Forme gramaticale vechi (sau învechite) găsim şi la scriitorii noştri clasici:

Gh. Asachi: *obiecturi* (azi *obiecte*), *staturi* (azi *stat*), *monumenturi* (azi *monumente*), *bastarduri* (azi *bastarzi*), *metod* (azi *metodă*); I.H. Rădulescu: *număr singurit* (azi *număr singular*), *verburile* (azi *verbele*), *eu repetesc, tu repeteşti*... (azi *eu repet, tu repeţi*...); C. Negruzzi: *ţeară* (azi *ţară*), *dixioner* (azi *dicţionar*); A. Odobescu: *centruri* (azi *centre*), *texturi* (azi *texte*); M. Eminescu: *pasurile lui nu se auzeau pe strade* (*Sărmanul Dionis*) (pentru /paşii lui nu se auzeau pe străzi/), *chilia ce i se dedese*... Cezara (pentru /ce i se dăduse/); Veronica Micle, în poezia *Ai plecat*, preia de la Eminescu, probabil, forma *pasuri*: „Eu cu sufletul zdrobit/ Am privit în a ta cale/ Şi cu lacrimi am stropit/ Urma *pasurilor* tale" (Micle 1969: 44).

[5] Tot lui Eminescu îi aparţin şi următoarele reflecţii despre limba română: a) „Limba română e unică de la Arad şi până la Albiţa"; „Azi limba este una de la Satmar până la Cetatea Albă de lângă Nistru, de la Hotin până la graniţa militară; azi datina e una şi etnologic e unul şi acelaşi popor, care nu mai doarme somnul pământului şi al veacurilor".

Unitatea limbii române ca idiom se mai poate explica şi prin faptul că ea (aspectul literar) s-a dezvoltat, după cum spunea Lucian Blaga, de jos în sus, de la aspectul vorbit (popular) la cel scris (literar), fără amestecul academiilor, universităţilor, ca în limbile romanice de vest (franceza, italiana, spaniola), unde *norma* era impusă de curţile regale şi de către savanţii vremii (Italia – Academia della Crusca, 1583; Franţa – Académie Française, 1634; Spania – Real Academia, 1713). În această ordine

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

al XVIII-lea, nu se înregistra pronumele de reverenţă *Вы* (*dumneavoastră*). Adresarea se realiza cu pronumele personale *Ты* (*tu*), de pildă *Ты, батюшка царь* (*tu, părinte ţar*). De notat că în anii de domnie ai lui Petru I (supranumit *cel Mare*) – epoca de modernizare a Rusiei ţariste – a fost introdus în limba rusă pronumele *Вы*, ca model de adresare în unele ţări europene, pe unde a călătorit ţarul rus pentru a se instrui (1697–1698, 1717). Inovaţia în cauză a întâmpinat o furibundă rezistenţă din partea intelectualilor ruşi purişti Vezi (Нагодкова 1984: 42). Chiar şi Vladimir Dal (1801–1872), autorul unicului în felul său *Dicţionar explicativ al limbii vorbite velico-ruse* în 4 volume, *Толковый словарь живого великорусского языка* (1863–1866) se împotrivea. Acest medic, scriitor, filolog scria: *Лучще по чести тыкать, нетели с подвохой викать* („Mai bine cu cinste să tutuieşti pe cineva, decât cu nesinceritate să-l preamăreşti"). Poetul Alexandr Puşkin a scris două poezii, întrebuinţând ambele forme de adresare: şi *Ты*, şi *Вы*. Iată o strofă din poezia intitulată *Ты и Вы*: Перед ней задумчиво стою/ Свести очей с нее нет силы,/ И говорю ей: как вы милы,/ И мыслю как тебя люблю! („Şi-i spun: cât de drăguţă *sunteţi*!/ Şi mă gândesc: cât de mult eu *te iubesc*"). A doua poezie e intitulată *Я вас любил* (*Eu v-am iubit*). Aici nu mai apare forma veche de adresare *Ты*, ci numai *Вы*. Vom cita numai două rânduri, cele care încheie această minunată poezie: „Я вас любил так искрение так нежно,/ Как дай Вам бог любимой быть другим" („Eu v-am iubit atât de sincer şi de tandru/ Încât dea Domnul să fiţi iubită de altul la fel"). De reţinut că, odată cu scurgerea anilor (cam de la sfârşitul sec. XVIII), inovaţia referitoare la pronumele de reverenţă în limba rusă a prins, devenind normă unanim acceptată. E un caz elocvent de realizare a dictonului latin: *Communis error facit jus!* („Greşeala/abaterea comună devine lege").

Profesorul E. Coşeriu relata că în societatea romană, deşi existau mari diferenţieri sociale şi culturale, totuşi „tradiţia romană păstrează pe *tu* ca singura formulă de adresare, oricui, şi cel mai umil păstor îi spune împăratului *tu*" (Coşeriu 1996: 95). De exemplu, *Ave, Caesar, morituri te salutant* („Să trăieşti, împărate /Caesar/, cei ce vor muri te salută); era formula de salut a gladiatorilor în faţa legii imperiale înainte de începerea luptelor din arenă. Un alt exemplu cunoscut: *Ave, Maria!* („Să fii sănătoasă, Marie!"); cu aceste cuvinte începea un imn medieval în cinstea Fecioarei Maria (sunt cuvintele Îngerului adresate Fecioarei Maria la Bunavestire; se regăsesc în *Vulgata*).

E. Coşeriu explică de ce vechii romani utilizau pronumele *tu*, ca singură formulă de adresare: „limba latină – arată celebrul savant lingvist şi filozof – *începe* [subl.a.] într-o comunitate foarte mică şi unitară, cu aceeaşi civilizaţie bine organizată [...] unde erau – mai mult sau mai puţin – aceiaşi cei care guvernau şi cei care erau guvernaţi. Faptul, de exemplu, că alegeau în Senat pe cei mai bătrâni [...] ne arată că era o societate patriarhală. Însă, pe urmă, societatea s-a schimbat foarte mult şi totuşi formulele de adresare nu se schimbă" (Coşeriu 1996: 96).

---

de idei, profesorul Alexandru Niculescu menţionează că „Româna este limba în care cenzura culturii nu s-a manifestat cu rigoarea cu care a funcţionat în limbile romanice de vest" (Niculescu 1978: 19).

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

Revenim la limba rusă, în special la lexicul ei oarecum livresc. Aici schimbările de suprafaţă sunt bătătoare la ochi. E vorba mai ales de faptul că se observă o predilecţie faţă de cuvinte, deseori de origine franceză (multe dintre ele devenind chiar „internaţionalisme"), care substituie pe cele autohtone ruseşti.

În paginile ziarelor şi ale revistelor, la posturile de radio şi de televiziune ruseşti se constată un aflux de vocabule de sorginte romanică, dar rusificate, modificate conform regulilor morfologice ruse. Se creează impresia că vorbitorii intelectuali de limbă rusă „uită" cuvintele consacrate, substituindu-le cu cele străine. Iată câteva exemple:

Анонс	î.l.d.	Обьявление
Толерантность	î.l.d.	Терпимость
Урбанизация	î.l.d.	Градостроение
Пенитенциарный	î.l.d.	Тюремный
Профитабельный	î.l.d.	Выгодний
Делимитация	î.l.d.	Разграчение
Контроверзы	î.l.d.	Противоречия
Лакунарный	î.l.d.	с пропусками
Трансляция	î.l.d.	Передача
Каритабельныи	î.l.d.	Милочердный
Ламентабельный	î.l.d.	Глачевный

Ilustrăm în continuare şi cu alte câteva vocabule, extrase din presa de limbă rusă, cu semantică transparentă pentru vorbitorii instruiţi de limbă română, dar nu şi pentru cei vorbind limba lui Dostoievski: *респектабельный*, *резонный*, *реминисценция*, *импозинтный*, *потенциальный*, *эхпликация*, *экстремальный*, *инициировать*, *экстраординарный*, *этанировать* etc.

În această ordine de idei poate fi adusă în discuţie şi terminologia gramaticală rusă care, de asemenea, este deseori substituită cu astfel de termeni, în majoritatea lor tot de origine romanică. Acest proces se observă, în primul rând, în studii lingvistice. Câteva exemple:

Вербальные конструкции	î.l.d.	глагольные обороты
Субстантивул	î.l.d.	Имя существительные
Аджектив	î.l.d.	Имя прилагательные
Адверб	î.l.d.	Наречие
Акузатив	î.l.d.	винительныи
Индикатив	î.l.d.	Изьявительние наклонение
Герундий	î.l.d.	деепрочастие
Партициπий	î.l.d.	причастие
Конжюнктив	î.l.d.	Сослагательное наклонение
Вокатив	î.l.d.	Звательный

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

Lista unor asemenea termeni de origine romanică care înlocuiesc cuvintele tradiţionale ruseşti poate fi lesne continuată, dar se impune o primă concluzie: *schimbările evolutive de suprafaţă* în domeniul vocabularului rusesc „bat la poarta vieţii" şi tind a deveni *schimbări de adâncime* (de profunzime). În acest caz, ele vor putea obţine statut de normă, pentru că *usus est magister optimus*, după cum spunea Cicero.

Fiindcă am amintit de *uz*, trebuie să precizăm că, în limba română vorbită azi în Republica Moldova, sunt în circulaţie multe împrumuturi, calchieri, structuri sintactice din limba rusă. Unele din ele chiar tind a se generaliza, fiindcă sunt folosite deseori şi în *aspectul scris* al limbii, fiind chiar posibil să capete statut de schimbări de suprafaţă. Apelăm la câteva exemple ilustrative:

(1) Maria *lucrează medic* la ţară, în loc de *lucrează ca medic, în calitate de medic*. Modelul copiază rusescul *Работать врачом* (cu aşa-zisul „tvoritelinâi predicativnâi").
(2) Jannette *trăieşte sub Moscova* (I. Druţă, *Clopotniţa*), în loc de *locuieşte lângă Moscova*. Modelul rusesc: *жить под Москвой*.
(3) *La mine mama e bolnavă*, în loc de *Mama mea e bolnavă*. Modelul rusesc: У меня мать болеет.
(4) Ion *l-a mulţumit pe Gheorghe* pentru ajutorul acordat, în loc de *i-a mulţumit lui Gheorghe*... În rusă, verbul *блогодорить*, în cazul dat, se construieşte cu acuzativul numelui: *Ваня поблогодорить Георгия за помощь*.
(5) Am *vorbit pe telefon*, în loc de *la telefon*. În rusă: Я говорил *по телефоны*.
(6) *Până ce* nu am nevoie de ochelari, în loc de *Deocamdată* nu am nevoie... În rusă se spune *Пока мне нужны очки*.
(7) Aveţi *careva* întrebări?, în loc de *unele, nişte întrebări*... În rusă: *Есть некоторые вопросы?*
(8) Ion *îl reproşează pe Gheorghe*, în loc de *îi reproşează lui Gheorghe*. S-a folosit recţiunea verbală cu acuzativul în loc de dativ, după modelul rusesc: *Ваня упрекает Георгия* (*упрекать кого*?).
(9) Tamara *îi invidiază Mariei*, în loc de *o invidiază pe Maria*. Aici e corectă recţiunea cu acuzativul, şi nu cu dativul, ca în limba rusă: *завидовать кому? Мария завидует Тамаре*...
(10) *Copiii părinţii cărora*... în loc de *Copiii ai căror părinţi*. Iarăşi este vorba de structura rusească: *дети, родители которых*.

E. Coşeriu a arătat că procesul de schimbare lingvistică poate să se deruleze „cu un ritm mai accelerat sau mai puţin accelerat" (Coşeriu 1996: 67).

Într-un mediu de bilingvism asimetric naţional-rus cum este cel din Republica Moldova, acest proces de adoptare a elementelor străine, ce substituie modelele de limbă autohtone, este destul de activ în vorbirea generală şi în cea cultă, pătrunzând chiar în aspectul scris al limbii române.

Alarmant ni se pare faptul de ordin psihologic: cei ce adoptă formule străine (ruseşti) nu-şi dau seama că greşesc, că nu respectă tradiţia, că au uitat regulile gramaticale (şi nu numai) învăţate la şcoală. În acest sens, „zgârie urechea" şi accentuarea rusească a unor cuvinte româneşti. Deseori *oxitonele* devin *paroxitone* (*autóbus, troléibuz, antíhrist, róbot*,

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

mazáic, *preámbul* etc.); *paroxitonele* devin *oxitone* (*credít*, *standárd*, *voléi*, *cumúl*, *reportér* etc.); *proparoxitonele* devin *paroxitone* (*diplómă*, *aúlă*, *graníţa*, *pricínă*) etc.

Se poate spune că, în cazul acesta (al accentuării deformate), *usus est tyrranus lingua* (Horatius). Deşi ne deformează tradiţia, acest *usus* se produce automat, mecanic, instinctiv, vorbitorului neinstruit şi indiferent părându-i-se că vorbeşte ca toată lumea din jur, când spune: *конечно*, *кароче*, *обед*, *скорость*, *братан*, *обшежитиле*, *пивэ*, *другу меу*, *привет*, *телка*, *мышка* etc. (în locul cuvintelor româneşti corespunzătoare, pe care, fireşte, le ştie, dar le-a „uitat" pentru moment). Dacă i se face observaţie, se supără, justificându-se că „toţi spun aşa", că el vorbeşte „ca toată lumea", „că aşa se zice".

Despre faptul că vorbitorii neinstruiţi în materie de limbă se dovedesc a fi „inconştienţi" în ceea ce priveşte „schimbările" ce se produc, ne vorbesc şi constatările care s-au făcut de către specialişti asupra vorbitorilor de *limbi muribunde*, aflate pe cale de dispariţie. Asemenea idiomuri sunt introduse în „Cartea roşie a limbilor mici", editată de UNESCO, începând cu anul 1993. Şi în Federaţia Rusă exista o „Carte roşie a limbilor popoarelor din Rusia", apărută în anul 1994.

S-a constatat că mulţi vorbitori ai acestor limbi pe cale de dispariţie nu conştientizează faptul regretabil că ei se asimilează, că limba lor e cu totul deformată, sluţită. E cazul limbilor (vezi în „Cartea roşie..."): *karekă*, *aleată*, *evencă*, *adaghee* ş.a. Vorbitorii acestor limbi (precum şi *eschimoşii*, *iukaghirii*, *cikotskienii* etc.) vorbesc stâlcit, recurgând la justificări obişnuite de tipul: „aşa se vorbeşte, aşa se spune" (vezi Bahtin 2001: 13).

Ideea de schimbări perpetue în limbă, trecute oarecum inobservabile pentru vorbitorii neiniţiaţi, a fost formulată în mod clasic de Benedetto Croce (1866–1952) (cunoscutul filozof şi estetician italian), intrând în istoria culturii cu denumirea de „paradoxul lui Croce". Iată-l: „Dacă am pune toate generaţiile de oameni, din sec. I până în sec. XX, una lângă alta, şi le-am considera împreună, am vedea că totdeauna avem impresia că două generaţii succesive vorbesc aceeaşi limbă. Însă, deja la distanţă de patru–cinci generaţii, se pare că e altă limbă, iar la zece sau la douăzeci de generaţii avem impresia că e cu totul altă limbă, deşi *membrii fiecărei generaţii credeau că vorbesc aceeaşi limbă. Înseamnă că ei au schimbat, au refăcut limba, fără să aibă această intuiţie, şi considerând că ei realizau limba, nu că o schimbau*" (apud Coşeriu 1996: 87).

Aşa se face că şi vorbitorii de limbă română din Republica Moldova, introducând involuntar unele *schimbări de suprafaţă*, în special la nivel sintactic şi lexical, consideră că ei „realizează limba, dar nu o schimbă". Sub aspect istoric, tradiţional, cultural această conştiinţă (convingere) deformată (denaturată) este pe de-a dreptul periculoasă. Ea se cere dirijată şi direcţionată spre corectitudine, spre tradiţie, înţeleasă, desigur, nu în plan static (stagnant), ci în plan dinamic (evolutiv).

În felul acesta, *volens-nolens*, apare problema de cultivare a limbii, la toate nivelurile ei. Şi aici în ajutor ne vine Eugeniu Coşeriu. Marele lingvist scria: „S-a considerat timp de un secol şi mai bine că problema exprimării corecte în limbă ar fi o problemă minoră, o problemă a diletanţilor, o problemă care nu ar putea interesa pe lingviştii serioşi... Dimpotrivă, problema

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

exprimării corecte este o problemă foarte serioasă şi o problemă de teorie lingvistică serioasă, şi deci lingvistul are şi el datoria să ia în studiu această problemă, care îl interesează pe vorbitor" (Coşeriu 1991–1992: 18).

Aşadar, lingviştii au misiunea de a tempera, a bara tăvălugul presant al schimbărilor de suprafaţă care invadează vocabularul şi sintaxa unei limbi în condiţii de bilingvism şi chiar diglosie. Cultivatorii de limbă, în măsura posibilului, (pun impedimente şi) încearcă să direcţioneze aceste schimbări, dar nu le pot opri în totalitate, căci limba este *energeia*, şi nu *ergon*.

Încheind consideraţiile noastre despre schimbările evolutive în limbă, este necesar să reţinem că acest proces universal şi complicat poate fi înţeles, dacă li se dă, în principiu, prioritate vorbitorilor şi dacă se întrevede o legătură indestructibilă între planul sincronic şi cel diacronic de cercetare a limbii naturale, pentru că, „oricât de importantă ar fi sincronia, cu ea nu se termină lingvistica" (Martinet 1960: 461).

BIBLIOGRAFIE

a. Bibliografie generală

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, ediţia a 2-a, Bucureşti, Humanitas.

Bahtin 2001 = Н.Б. Бахтин, *Языковой сдвиг и упращнения языка точка зрения носителя и точка зрения лингвиста/Язык и общество на пороге нового тысятилетния*, Moscova.

Bazin 1966 = Louis Bazin, *Les classes du verbe turc*, „Bulletin de la Société Linguistique de Paris, t. LXI, fasc. 1.

Costomarov 1986 = V. Costomarov, *Жизнь языка*, Moscova.

Coşeriu 1991–1992 = E. Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi (serie nouă)", *Omul şi limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coşeriu*, Secţiunea III. Lingvistică, t. XXXVII–XXXVIII, Iaşi.

Coşeriu 1996 = *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

Coşeriu 1997 = Eugeniu Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Iordan 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului.

Martinet 1960 = André Martinet, *О книге* „Основы лингвистический теорий Ельмслева", Новое в лингвистике, vol. III, Moscova.

Migliorini 1961 = Bruno Migliorini, *Istoria della lingua italiana*, Firenze, Sansoni.

Moldovanu 1997 = Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir. Între Orient şi Occident*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti.

Nagodcova 1984 = Т. Нагодкова, *Письма о словах*, Moscova.

Niculescu 1978 = Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Trubaciov 1984 = O. Trubaciov, „Комсомольская правда", 13 decembrie.

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)

b. Izvoare

Micle 1969 = Veronica Micle, *Poezii*, Bucureşti.
Eminescu 1970 = Mihai Eminescu, *Despre cultură ţi artă*, ediţie îngrijită de D. Irimia, Iaşi, Junimea.
Ureche 1971 = Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău.
Neculce 1969 = Ion Neculce, *Letopiseşul Ţării Moldovei*, Chişinău.

THE EVOLUTION OF ROMANIAN LANGUAGE WITHIN VISION OF EUGENIO COSERIU

ABSTRACT

Eugenio Coseriu treats changes in language as creativity, which is implementation of language via speech. Thus, spoken language is primary. During the development of a natural language we can identify deep and surface changes. The former lead to imminent change in language (for example, establishment of the analytical system in neoromance languages, appearance of the article, disappearance of cases and rendering some logical and grammatical relations with prepositions etc. Surface changes do not produce evident mutations in the structure of language, they only generate some less significant lexico-syntactic changes. What has been said above is valid for different natural languages.

Key-words: *biligualism*, *asymetric*, *diglossia*, *innovation in language*, *deep changes*, *surface changes*.

BDD-A1221 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:47:26 UTC)